

2.

Problematika nerovností a metodologie

Cílem této kapitoly je:

- představit globální nerovnosti
- přiblížit různé konceptualizace chudoby (jednodimenzionální v. multidimenzionální)
- rozlišit typy chudoby (absolutní a relativní)
- poukázat na metodologické problémy spojené s měřením globálních nerovností
- přiblížit různé klasifikace světového systému
- shrnout debatu o globálních nerovnostech

Dříve než se zaměříme na představení jednotlivých rozvojových paradigmat, je cílem této kapitoly přiblížit problematiku globálních nerovností s důrazem na metodologické problémy, které otázky globálních nerovností přináší.

World Development Report²⁸ (2009) poukazuje, že současný svět je charakterizován extrémně nerovným vývojem. Následující příklady ilustrují současné nerovnosti: polovina světové produkce je vyrobena pouze na 1,5% povrchu země; dítě narozené v Zambijské Lusace má poloviční naději na dožití oproti dítěti narozenému v New Yorku; za produktivní život vydělá obyvatel New Yorku 4,5 miliónů \$, zatímco obyvatel venkovských oblastí Zambie vydělá méně než 10 000 \$ (WDR, 2009, s. 1). Nejbohatších 10% americké populace má dohromady vyšší příjem než nejchudší dvě miliardy lidí (Hill, Rapp²⁹, 2009, s. 39).

Otázky globálních ekonomických nerovností a ekonomických procesů, které přispívají k prohlubování nerovností, představují jedno z nejkontroverznějších témat současného sociálně vědního diskursu. Vedle ekonomických nerovností, tj. *nerovností v rozložení příjmů*, existují i neekonomické aspekty nerovností – *naděje na dožití, vzdělání, výživa či příležitosti* (UN, 2005:43).

Extrémní nerovnosti jsou problémem nejenom etickým, ale také pragmatickým³⁰. Nerovnosti jsou příčinou *nerovných příležitostí*, na čemž trápí celá společnost (popř. globální obec), neboť vzácné zdroje zůstávají nevyužity, zejména v podobě nedostatečné realizace lidského potenciálu jednotlivých občanů. Nerovnosti v přístupu k základním službám se přímo projevují ve zhoršeném zdravotním stavu populace a nižší míře vzdělání. Problémem je i nastavení sociálních služeb, neboť jsou často směřovány ke *středním třídám* a nikoli nejchudšímu segmentu populace. Marginalizované segmenty populace navíc zpravidla žijí v nejhorších podmínkách a jsou disproporcionálně vystaveni znečištěnému prostředí a celkové škodlivým životním podmínkám. Omezené prostředky také znamenají sníženou snahu bránit se proti násilí či pronásledování. Tyto socioekonomické podmínky tak vytvářejí a udržují *bludný kruh chudoby*. Naopak empirická data ukazují, že investice veřejného sektoru, které jsou namířeny na zlepšení rovných příležitostí, vedou ke zlepšení v přístupu ke vzdělání (OSN, 2005, s. 17). Otázka zlepšení poskytování služeb skrze veřejný sektor (tj. *dekomodifikace jistých služeb v rámci univerzálních programů*) je blíže přiblížena v kapitole o lidském paradigmatu.

---

²⁸ World Development Report (2009): *Reshaping Economic Geography*, Washington: The World Bank.

²⁹ HILL, R. P.; RAPP, J. M. (2009): *Globalization and Poverty: Oxymoron or New Possibilities?* *Journal of Business Ethics*, Vol. 85, Supplement 1, pp. 39–47.

³⁰ World Development Report 2006 *označuje podporu integrace a koheze za klíčové faktory pro rozvoj míru a bezpečnosti. Cílem má být redukování nerovností skrze politiky a programy zaměřené na snižování chudoby a rozšiřování pracovních příležitostí. Jednotlivé zprávy vypracované Světovou bankou jsou volně dostupné na webových stránkách organizace.*

Světový systém je možné klasifikovat podle několika kritérií. Po dlouhou dobu bylo hlavním kritériem *HDP*. Nespokojenost s tímto *jednodimenzionálním ukazatelem* vedla ke konstruování klasifikace založené na složených indexech, jako jsou *indikátory kvality života* či klasifikace podle *vzorců obchodu*.

Kvantitativní data o povaze a rozsahu mezistátních a vnitrostátních nerovností jsou volně dostupná v rozsáhlých databázích různých statistik a indikátorů na veřejných portálech významných institucí³¹ (Světová banka, OSN). Zsvěcená interpretace dat však vyžaduje porozumění logice konstruování indikátoru, což určuje nejenom vypovídací hodnotu indikátoru, ale i jeho omezení. Důraz v této části je proto kladen na pochopení způsobů, jakým jsou indexy vytvářeny.

Jelikož je předmětem této publikace situace marginalizovaného obyvatelstva třetího světa, je nejprve třeba věnovat pozornost konceptuálním nástrojům, které mapují problematiku různých typů deprivací.

2.1. KONCEPT CHUDOBY

Chudoba je v každodenním jazyku chápána jako nedostatek příjmu. Rozvojová literatura však zdůrazňuje *multidimenzionalitu konceptu chudoby*.

Podle zprávy OSN má sociální rozvoj nejméně následující dimenze, na které jsou zaměřovány politiky (OSN, 2005:13):

- Snižování chudoby
- Zaměstnanost
- Sociální integrace

Společně tyto politiky přispívají k snižování nerovností a narovnávání příležitostí.

Equity:

Rovnost příležitostí znamená, že mají všichni stejnou šanci usilovat o zlepšení svých životů a přispívat k rozvoji společnosti. Rozšiřování příležitostí znamená nejenom zlepšování ekonomické situace, ale také v sociální kulturní a politické dimenzi.

Mimo materiální chudobu jsou důležité další dimenze, ve kterých určitý jedinec trpí deprivací. Těmito dimenzemi jsou zejména *zdraví, vzdělání, sociální život, kvalita životního prostředí, duchovní či politická svoboda*. Deprivace v jakékoli z těchto dimenzí potom může být nazývána chudobou. Někteří autoři však napadají tento multidimenzi-

³¹ Přístup do databáze Světové banky na stránkách: <http://data.worldbank.org/>

onální koncept chudoby a domnívají se, že není adekvátním měřením chudoby. Podle těchto autorů představuje příjmová chudoba (tedy nedostatek materiálních prostředků dimenzí) klíčový indikátor (White, 2008:25).

Naopak zastánci multidimenzionálního měření chudoby argumentují, že při argumentaci o volbě konceptualizace chudoby je třeba brát v úvahu i kvalitativní výzkumy, ve kterých sami respondenti z nízkopříjmových kategorií řadí jiné dimenze důležitější než příjem (White, 2008, s. 25). Empirický výzkum v Indii vedl ke zjištění, že blahobyt chudých vzrostl v indikátorech, které považovali chudí lidé za důležité, jako je dostupnost obuvi, či oddělení prostoru pro bydlení a prostorů určených k chování dobytka, přestože empirická data ukazovala na skutečný pokles příjmu domácnosti (Jodha cit. podle White, 2008:25).

Mezistátní nerovnosti:

Podle zprávy OSN 2005 „*The Inequality predicament*“ vypracované Oddělením ekonomických a sociálních záležitostí OSN připadá 80% HDP na miliardu lidí žijící v rozvinutém světě, zbylých 20% HDP je sdíleno 5 miliardami lidí v rozvíjejícím se světě (UN 2005).

Zpráva OSN identifikuje čtyři hlavní oblasti pro snižování nerovností:

- *celosvětové asymetrie*, které vznikají v důsledku globalizačních procesů
- redukování nerovností skrze politiky a programy zaměřené na snižování chudoby
- rozšiřování pracovních příležitostí
- podporování sociální integrace a soudržnosti (UN, 2005).

Při získávání informací o povaze chudoby je důležité používání *participativních přístupů*, které se snaží identifikovat důležité položky pro život deprivované populace.

Aktivita:

Přečtete si případovou studii z WDR 2006 o dopadech nerovností v severoindické vesnici Palanpur v Uttarpradéši, str. 26–27.

Zpráva dostupná: http://wdronline.worldbank.org/worldbank/a/c.html/world_development_report_2006/part_inequity_countries, klikněte na odkaz *pdf of the book* v horní liště menu, WDR 2006 (2005): *Equity and Development*, Washington: The World Bank.

- Popište vliv kastovního systému na reprodukování nerovností.
- Jaký má vliv gender na konstituování a udržování nerovností?
- Charakterizujte příjmové nerovnosti v dané vesnici.
- Popište stav občanské společnosti v dané vesnici.

Při konceptualizaci chudoby je důležité zdůraznit základní analytický aparát, kterým je rozlišení absolutní a relativní chudoby a existence dočasné či trvalé chudoby (podle White, 2008, s. 25). *Absolutní chudoba* je měřena vzhledem k určitému, pevně stanovenému kritériu. Toto kritérium může být *peněžní povahy* (jak je tomu v *Rozvojových cílech tisíciletí* – příjem méně než 1dolar/den v paritě kupní síly), nebo jako náklady na obstarání dostatečného množství potravin, nebo či gramotnost jako schopnost napsat své vlastní jméno. *Relativní chudoba* je naopak měřena vzhledem ke standardům společnosti. V rozvíjejících se společnostech představují tyto standardy *koš nezbytností*, který zahrnuje potravu či základní oblečení, zatímco v rozvinutých zemích tento koš zahrnuje další socio-kulturní položky (White, 2008, s. 25). Např. Townsend³³ (1979) definuje relativní chudobu jako stav, kdy „jedinec, rodina nebo skupina nemají prostředky k opatření stravy, zajištění životních podmínek a účasti na aktivitách, které jsou zvykem ve společnosti, kde žijí“ (Townsend, 1979, p. 31).

V kontextu rozvoje třetího světa jsou z hlediska programů zaměřených na vymýcení chudoby důležité tzv. *Poverty Reduction Strategy Papers*³⁴, které popisují makroekonomické, strukturální, sociální politiky a programy dané země zaměřené na růst a snižování chudoby. Toye poukazuje³⁵ na znovuzavedení programů přímo zacílených na redukci chudoby pro velmi úzké neoliberalní interpretaci rozvoje v 80. letech. Mimo kvantitativní analýzy chudoby, které pracují s indikátory jako je příjem 1 \$/den či minimální příjem kalorií, se v poslední době dostávají do popředí kvalitativní zkoumání chudoby. Kvalitativní zkoumání chudoby zahrnuje otázky, jako např. lokální chápání chudoby, příčiny chudoby, faktory, které přispívají k udržování či prohlubování chudoby (Moore, cit. podle Tiwari, 2009, s. 130). Např. Tiwari³⁶ (2009) studovala kvalitativní narativy chudoby v Biharu a Madhya Praděši v Indii, podle kterých hrají korupce a přelidnění důležitou roli v lokálním vnímání chudoby (Tiwari, 2009, s. 128). Ve vzorku, který Tiwari studovala³⁷ respondenti nejčastěji za chudobu považovaly bezzemectví (40 %), absenci práce (22 %) a nenaplnění základních potřeb (10 %) (Tiwari, 2009, s. 133).

Na definici chudoby záleží, neboť podoba přijaté definice *určuje povahu politik*, které budou na boj s chudobou implementovány. Pokud je chudoba definována v termínech

---

³³ TOWNSEND, P. (1979): *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*, Hammondswoth: Penguin Books.

³⁴ Cf. např. <http://www.imf.org/external/np/prsp/prsp.aspx>.

³⁵ TOYE, J. (2007): *Poverty Reduction, Development in Practice*, Vol. 17, No. 4/5. Pp. 505–560.

³⁶ TIWARI, M. (2009): *Poverty and Well-being at the „Grassroots“ How Much is visible? Social Indicators Research*, Vol. 90, No. 1, *Qualitative approaches to Research Wellbeing and Quality of Life*, pp. 127–140.

³⁷ *Jedná se o kvalitativní výzkum, tj. výsledky výzkumu nelze generalizovat na celou populaci, neboť vzorek v kvalitativních výzkumech není reprezentativní.*

ekonomického příjmu, tak se následně vláda bude zaměřovat na ekonomický růst a tato strategie bude považována za neefektivnější způsob redukce chudoby. Pokud je však velký důraz kladen na naplňování základních potřeb, jako jsou zdraví či vzdělání, potom v politikách daných vlád bude věnováno více pozornosti těmto dimenzím a vláda bude směřovat prostředky na zajištění štědrého sociálního státu.

Poté, co byl představen koncept chudoby, tj. stavu, ze kterého se rozvojová studia snaží napomoci marginalizované populaci se vymanit, jsou představeny jednotlivé klasifikace světového systému, spolu s konstruováním kategorie rozvíjejícího se světa.

2.2. KLASIFIKACE SVĚTOVÉHO SYSTÉMU

Světový systém je možné klasifikovat mnoha způsoby. Jednotlivá členění jsou zpravidla ovlivňována *světónázorovou orientací*. Jak poukázal francouzský poststrukturalismus, členění, statistiky a indikátory nejsou neutrálními kategoriemi, ale jsou odrazem ideového zakotvení a rozložení moci. Proto při představení jednotlivých členění je kladen důraz na zohlednění (často záměrně) zamlčovaných předpokladů.

2.2.1. KLASIFIKACE PODLE PŘÍJMU/PER CAPITA

V průběhu poválečného vývoje sociálních věd bylo vyvinuto několik klasifikací, podle kterých je možné členit či seřadit jednotlivé státy. Z četných klasifikací uvedme klasifikace těch organizací, o kterých bude zmínka v následujícím textu. Jeníček s Foltýnem v *Globálních problémech a světové ekonomice* (2003) uvádí nejhrubší ukazatel: příjem pod 2 000 USD indikuje začlenění do skupiny rozvíjejících se zemí (Jeníček, Foltýn, 2003, s. 145). Todaro v *Ekonomickém rozvoji* (1997, s. 26–59) uvádí klasifikace jednotlivých organizací a institucí. OSN navrhuje klasifikovat třetí svět do tří skupin: nejchudších 44 států, označovaných jako nejméně rozvinuté, 88 rozvíjejících se států nevyvážejících ropu a 13 států vyvážejících ropu a náležejících do OPECu. *Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj (IBRD)*, běžně označovaná jako *Světová banka (WB; SB)* stanovuje dolní limit milion obyvatel pro zahrnutí do klasifikace (např. Grenada s 92 000 obyvateli není zahrnuta) a klasifikuje země do čtyř skupin: země s nízkým, středním, vyšším středním a vysokým příjmem.

Přestože se jedná o nejjednodušší a nejčastěji používanou klasifikací, je toto členění nejvíce zavádějící (Sklair³⁸, 2002, s. 13). Nedostatek dat pro rozvíjející se země,

³⁸ SKLAIR, L. (2002): *Capitalism and its alternative*, Oxford: Oxford University Press.

stejně jako nespolehlivé statistiky ohledně populace představovaly velký metodologický problém při mezistátních komparacích. Situace se zlepšuje od 70. let, kdy od r. 1978 je každoročně publikován Světovou bankou *World Development Report*, se samostatným statistickým dílem *World Development Indicators* (WDI), zveřejňovaným od r. 1996 a mapující více než 500 indikátorů spojených ukazujících na míru rozvoje jednotlivých států.

Aktivita:

Přečtěte si článek Klause Dodkse: The Third World, developing countries, the South, poor countries in: DESAI, V.; POTTER, R.B. (2008):

The Companion to Development Studies, London: Hodder Education.

Otázky:

- Jakým problémům čelí rozvíjející svět podle Dodkse?
- Který kontinent je zejména předmětem zájmu?
- Popište důvody vzniku Hnutí nezúčastněných států (Non-Aligned Movement).
- U klasifikací uveďte kritéria na kterých je klasifikace založena (dimenzionální analýza).
- U jednotlivých klasifikací uveďte jejich výhody a nedostatky.

V rámci „otevírání“ se instituce jsou tyto statistiky v posledních letech volně dostupné (*ibid.*).

Aktivita:

Nastudujte si jednotlivé indikátory používané pro měření nerovností z World Development Report 2006, přístupno na:

http://wdronline.worldbank.org/worldbank/a/c.html/world_development_report_2006.

Zaměřte se zejména na GINI koeficient, WDR, 2006 (2005, s. 39) a vysvětlení nerovností, WDR, 2006 (2005, s.57).

V češtině jsou koncepty vysvětleny v publikaci: MAREŠ, P. (1999): *Sociologie nerovností a chudoby*, Praha: Sociologické nakladatelství.

Přestože data sbíraná Světovou bankou se zlepšují z hlediska kvality, předpoklady, na kterých se klasifikace vypracována se nezměnila. Těmito předpoklady jsou:

- a) Údaje o HDP/*per capita* za jednotlivé země jsou natolik kvalitní, že umožňují smysluplné srovnávání.
- b) HDP/*per capita* je vhodným kritériem pro srovnávání
- c) Nejlepší jednotkou analýzy je „národní ekonomika“.

Přes snahu Světové banky o zohlednění problémů s daty skrze rozsáhlé vysvětlivky k datům je zjevné, že tento způsob kompilace dat vyhovuje jistému *socio-politickému systému*, zatímco nezohledňuje způsob fungování ekonomiky a existenci rozsáhlého neformálního sektoru v rozvíjejících se společnostech. Konkrétním příkladem je nezohledňování konzumace produktů vypěstovaných pro vlastní spotřebu farmáři ve třetím světě, stejně jako ve statistikách není zohledňována práce žen v domácnosti či na rodinné farmě, neboť se nejedná o placené zaměstnání. Dochází tak k podceňování ekonomického přínosu žen v domácnosti (Sklair, 2002, s. 15).

Další klasifikací je klasifikace OSN, konkrétně rozvojového programu OSN (*United Nations Development Program – UNDP*), která se zaměřuje na rozvoj lidského faktoru. Předností této klasifikace je, že se neomezuje pouze na kategorie ekonomických ukazatelů. Výsledkem je *index životní úrovně (Human Development Index; HDI)*, který řadí všechny země podle souhrnného trojdimenzionálního ukazatele, nabývajících hodnot 0–1 (viz např. Ul Haq, 1995). Další instituce – *Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj v Paříži (Organization for Economic Cooperation and Development, OECD)* zahrnuje do své klasifikace i země, které nejsou členy OSN. Řadí 61 zemí do nízkopříjmových LICs (*low income countries*), 73 s průměrným příjmem MICs (*middle income countries*), 11 nově industrializovaných zemí NICs (*newly industrializing countries*) a 13 zemí OPECu. Klasifikace také v češtině přehledně shrnuje Hoch³⁹ (2011, s. 11).

Dosud uváděné klasifikace používaly jeden (HDP) nebo více ukazatelů (HDI) k seřazení zemí do pomyslného žebříčku. V následujícím textu jsou představeny klasifikace založené na specifických faktorech (klasifikace založená na vzorcích obchodu) nebo multidimenzionální indexy zahrnující různé typy indikátorů (např. indikátor kvality života).

---

³⁹ HOCH, T. (2011): *Možnosti rozvoje de facto států prostřednictvím humanitární pomoci, rozvojové spolupráce a aktivit organizací občanské společnosti: případová studie Abcházie, European science and Art Publishing.*

2.2.2. KLASIFIKACE ZALOŽENÁ NA VZORCÍCH OBCHODU

Klasifikace založená na vzorcích obchodování vychází z předpokladu, že přestože jsou příjem a velikost populace důležitými indikátory, struktura ekonomiky a vzorce obchodování spoluurčují dynamiku růstu dané společnosti. Z empirických zkoumání determinantů ekonomického růstu z druhé pol. 20. stol. jasně vyplývá, že velmi důležitým indikátorem pro potenciál růstu společnosti je *struktura zahraničního obchodu* (Sklair, 2002, s. 16). Struktura mezinárodního obchodu se historicky utvářela od období kolonialismu. Země třetího světa byly odsouzeny do role *dodavatele primárních komodit* pro rozvinuté země. Tento argument o *zbídačování třetího světa* skrze vykořisťování ukotvené v mezinárodní dělbě práce zastává klasická i nová škola závislosti⁴⁰. Klíčovým problémem takto historicky konstituované dělby práce je závislost mnoha rozvíjejících se zemí na vývozu primárních komodit, přičemž právě globální komoditní trh vykazuje charakteristiky, které mají často pro země třetího světa negativní následky. Globální komoditní trh je jednak charakterizován *extrémní volatilitou*, která činí dlouhodobé plánování a odhady výnosu extrémně nespolehlivé. Za druhé, značná část cen komodit na světových trzích se *distortována* (zkreslena), neboť v „liberálním režimu“ WTO je umožněno některým státům, zejména členských státům EU⁴¹ (v režimu *Common Agriculture Policy, pro reformu cf. např. Patterson, 1997*) a USA, dotovat domácí zemědělskou produkci. Výsledkem jsou potom *nižší ceny*, než takové, které by skutečně odrážely výrobní náklady, na čemž jednoznačně tráť zemědělci ze zemí třetího světa. Režim WTO navíc umožňuje omezení přístupu na domácí trhy rozvinutých společností zemím třetího světa⁴². Zemědělské dotace a zlepšení přístupu na trhy rozvinutých zemí byly klíčovými agendami v současnosti zmrazeného kola jednání WTO v Dauhá.

Vzorce obchodování představují dimenzi, která udržuje či prohlubuje nerovnosti současného světa. V dalším textu je mimo kvantitativní indikátory představena důležitost kvalitativních indikátorů v současných klasifikacích světového systému.

---

⁴⁰ Argument o „historické nespravedlnosti“ mezinárodní dělby práce spolu s představením jednotlivých strategií industrializace (*import substituted industrialization, ISI; export-led industrialization, ELI*) jsou představeny v kapitole o škole závislosti.

⁴¹ Cf. například: http://ec.europa.eu/agriculture/cap-overview/2012_en.pdf; PATTERSON, L. A. (1997): *Agricultural Policy Reform in the European Community: A Three-Level Game*. International Organization. Vol. 51, No. 1 (Winter 1997). pp. 135–165.

⁴² Cf. např. WTO o dotacích a odvetných opatřeních (*Subsidies and Countervailing Measures*: http://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/scm_e.htm, pro konkrétní dopady cenové distorze a snahy o reformu viz. GIBB, R. (2004): *Developing Countries and Market Access: The Bitter-Sweet Taste of the European Union's Sugar Policy in Southern Africa*. Journal of Modern African Studies, Vol. 42, No. 4, pp. 563–588.

2.2.3. KLASIFIKACE ZALOŽENÉ NA INDIKÁTORECH KVALITY ŽIVOTA

Měření rozvoje pomocí hrubého domácího produktu/příjmu je velmi problematické. Není proto udivující, že již od 40. let 20. stol. se sociální vědci snaží konstruovat indexy (tj. měření v různých dimenzích), které by lépe odrážely skutečnou „rozvinutost“ dané společnosti. Iniciativy ke konstruování indexu vycházely zejména z mezinárodních organizací – OSN a OECD. Cílem konstruování sociálních indikátorů zkoumání vztahu ekonomického růstu a rozvoje společnosti. Mezi sociální indikátory náleží např. úroveň gramotnosti, dětská úmrtnost, rozložení bohatství (GINI koeficient), dostupnost služeb zdraví a vzdělání, naděje na dožití a další. V roce 1979 publikoval Morris *index fyzické kvality života*, který zohledňoval zejména kritéria zdraví a vzdělání. Dalším pokusem byl index sociálního pokroku, který byl vypočítán na základě 44 indikátorů (*welfare indicators*) zohledňující tehdejšími měřeními často opomíjené dimenze. Mezi nově měřené indikátory patřily postavení žen, politika, dopad katastrof, kulturní diverzita či výdaje na obranu (Sklair, 2002:21). Problémem takto široce založených indexů je získávání potřebných dat pro výpočet, zejména pro rozvíjející se země, stejně jako časová náročnost výpočtů. Teoreticky jsou indexy kvality života spojeny s přístupem základních potřeb (viz paradigma lidského rozvoje, human development), který klade důraz na výstupy – tj. jak se ekonomické bohatství projevuje v konkrétním naplňování základních potřeb daného obyvatelstva. Analýza korelací různých indikátorů umožnila v následujících desetiletích redukci počtu zkoumaných indikátorů. Např. vhodným indikátorem kvality zdravotních služeb a přístupu k primární, sekundární a terciální zdravotní péči je *naděje na dožití*, která úzce souvisí (koreluje) s dětskou úmrtností, počtem lékařů na obyvatele, či strukturou zdravotních služeb (*ibid.*). Skutečný vliv získaly indikátory sestavené na základě přístupu lidského rozvoje na počátku 90. let, kdy agentura OSN- *United Nations Development Programme (UNDP)* začala pod vedením Mahbuba ul Haqa publikovat každoroční *Human development Report*⁴³.

Index kvality života je trojdimenzionální a zahrnuje následující oblasti⁴⁴ (cit. podle Sklair, 2002, s. 22):

- a) *Zdraví* – dimenze zdraví je měřena indikátorem *naděje na dožití* – vhodný souhrnný indikátor pro dostupnost a kvalitu zdravotní péče.
- b) *Vzdělanost/vědění* – měřeno jako gramotnost dospělé populace a počet odchovených let školní docházky)
- c) *Ekonomická síla* – měřená jako parita kupní síly.

⁴³ *Jednotlivé ročníky Human Development Report jsou volně dostupné na: <http://hdr.undp.org/en/humandev/>, včetně první zprávy z roku 1990 vysvětlující metodologii konstruování indexu.*

⁴⁴ *Konstrukce indexu vysvětlena v úvodní kapitola Human Development Report, 1990, cf. http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1990_en_chap1.pdf.*

Během 90. let došlo k dalšímu rozpracování indexu, kdy byl konstruován *Human Poverty Index I a II (HPI-I, HPI-II)* a indikátory rozdílnými pro rozvíjející se rozvinuté země. Tento index se zaměřuje na chudobu a deprivaci. HDI-I měří stejné dimenze jako HDI, s první dimenzí indikovanou podílem populace, která se nedožije 40 let věku života, vzdělanost je měřena podílem negramotné dospělé populace a ekonomické zaopatření podílem obyvatel, které nemá přístup k zdravotním službám a pitné vodě. Pro rozvinuté země jsou indikátory ve stejných dimenzích 60 let věku života, podíl funkčně negramotné dospělé populace a ekonomická zaopatření je měřeno podílem lidí žijící pod hranicí chudoby.

„Základním cílem rozvoje je rozšiřování možností voleb, které jedinci činí. V principu jsou tyto volby v čase proměnlivé a nekonečné. Lidé často nejvíce oceňují výdobytky, které nejsou bezprostředně zjevné, či se neprojevují v příjmu či v datech o ekonomickém růstu: přístup ke vzdělání, lepší strava a dostupnost zdravotních služeb, bezpečné živobytí, ochrana proti násilí a zločinu, uspokojující naplňování volného času, politické a kulturní svobody a možnost účastnit se na životě komunity. Cílem rozvoje je vytvořit podmínky pro to, aby se lidé mohli těšit dlouhému, zdravému a kreativnímu životu.“

Habib ul Haq, cit, podle <http://hdr.undp.org/en/humandev/>.

HDI I-II zohledňuje fakt, že chudoba není soustředěna pouze v rozvíjejících se zemích. Např. USA, UK a Irsko vykazují dvojnásobnou úroveň chudoby oproti skandinávským zemím (Sklair, 2002, s. 21–22).

Mimo nedostatku *ekonomické moci*, vyplývající z omezeného příjmu a absence majetku, představuje další dimenzi nedostatek *socio-politické moci*, která se promítá do omezeného přístupu ke službám, příležitostem a informacím. Důsledkem je potom často upírání lidských práv (OSN, 2005:14). Celkově se v posledních desetiletích upouští od důrazu na politiky zaměřené na nárůst disponibilního příjmu, tj. makro-ekonomických politik a přehnaného důrazu na tržní principy, které vedly ke zhoršení ukazatelů chudoby. Neoliberální politiky zaměřené na makroekonomickou stabilitu a ekonomický růst také vedly k nárůstu nerovností. Z hlediska venkovské chudoby je největší překážkou *redukce nerovností ve vlastnictví půdy*, které je koncentrováno v rukou úzké minority, zatímco bezzemci mají minimální možnosti uniknout z bludného kruhu chudoby (OSN, 2005:14). Problematika nerovného rozdělení půdy a z ní plynoucí reprodukování nerovností je centrem aktivit mnoha sociálních hnutí. Konkrétně brazilské hnutí *Landless Workers Movement*⁴⁵ usiluje o pozemkovou reformu a větší sociální spravedlnost v rurálních oblastech. Tato hnutí zpravidla volají po zásadnějších změnách, nikoli pouze

v rámci *Paretova optima*⁴⁶. Hnutím za pozemkovou reformu jde zpravidla o radikální přerozdělení půdy, kdy by část půdy byla odebrána velkým vlastníkům a dána k dispozici bezzemkům. Hnutí naráží na překážky, neboť z hlediska neoliberální doktríny by šlo o *zpochybňování vlastnických práv*, jedním ze základních kamenů fungování tržní ekonomiky.

V další části knihy je pozornost zaměřena na představení jednotlivých paradigmat, která byla rozpracována v rámci rozvojových studií, podle členění Nederveena Pieterse (2001/2010). Paradigmata jsou představena v sekvenci modernizační škola, škola závislosti, neoliberální paradigma, lidský rozvoj, alternativní rozvoj a post-rozvoj. Nejprve je představeno paradigma školy modernizační, které bylo historicky první robustní teorií pojednávající o rozvoji, vyvinutou v rámci rozvojových studií (nikoli první absolutně, neboť teze školy závislosti byly zformovány dříve, nicméně institucionálního zaštitění na poli rozvojových studií se jí dostalo později). Jako druhé paradigma je představena škola závislosti, která stojí v přímé kritice k základním tezím školy modernizační. Vedle paradigmatu školy závislosti, které je velmi vlivné v Latinské Americe, jsou v současnosti aplikována všechna následující představovaná paradigmat, tj. neoliberalismus, lidský rozvoj, alternativní rozvoj a postrozvoj, který je historicky nejmladším představovaným paradigmatem. Posloupnost představovaných paradigmat není dogmatická, volba sekvence byla vedena snahou co nejvíce usnadnit orientaci a pochopení jednotlivých proudů.

---

⁴⁵ Pro analýzu právních nástrojů, které hnutí používá v jejich boji, viz. MESZAROS, G. (2000): *Taking the Land into Their Hands: The Landless Workers' Movement and the Brazilian State*, *Journal of Law and Society*, Vol. 27, No. 4 (Dec. 2000), pp. 517–541. *Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra (MST)*, informace o hnutí v angličtině, viz. <http://www.mstbrazil.org/whatismst>.

⁴⁶ *Paretovo optimum* popisuje stav, kdy se situace jednoho aktéra nemůže zlepšit aniž by se zhoršila situace jiného aktéra, cf. např. <http://www.policonomics.com/pareto-optimal/>.